

20-SEMBOİZM

“Simgecilik” de denir. Simge, (*İng. Symbol; Fr. Symbole; Alm. Symbol; Yun. Symbolou.*) belli bir topluluğun yerleşik “anlamlandırma” düzeni içinde toplumsal, kültürel ve dilsel uzlaşımlara bağlı olarak kendisine bir anlam yüklediği işarettir. Simgecilik, (*İng. Symbolism; Fr. Symbolisme; Alm. Symbolismus.*) en genel anlamda simgelerle anlamaya önem verme eğilimi; simgeler kullanarak anlatmayı tercih etme durumudur. Yerleşik felsefe dilinde, olanı ya da verili olanı aynı olduğu gibi yansıtmak amacı üstüne kurulmuş doğalcılık anlayışına karşı ortaya çıkan; doğrudan nesnel biçimde verilmiş olanın ötesine geçerek, aşkın olanı, duyulara gelmeyen, sonsuz ve gizemli olanı simgesel bir dil yoluyla tasvir etmeyi savunan; ele avuca gelmez, görünmez sonsuz gerçeğin ancak simgelerle dile getirilebileceğini öne süren felsefe akımıdır. Sanat felsefesinde ise anlatım biçimi olarak simgeler gösterme tutumunu, simgeler kullanarak dile getirmeyi benimseyen sanat akımını ifade eder.¹

İnsanlar binlerce yıldır, bir düşünceyi izah etmek için birçok yollar denemişlerdir. Bir düşüncenin anlamını kademeli şekilde insanların anlayışlarına ve olgunluklarına göre birtakım kalıplar içerisine koyup sunmuşlardır. Ezoterizm (*İçrekçilik*) de bu yolu seçmiştir. Ezoterizmde gizli tutulması gereken birçok bilgi sembollerle anlatılmıştır. Yani doğrudan doğruya bir düşünce, bir bilgi izah edilmemiş, üstü örtülerek, bohçalanarak aktarılmıştır.

Bir sembol anlatmak istediği fikri, kısa, en kesin ve en belirli şekilde ifade eden bir işarettir. Bir şeyi diğer bir şeye benzeterek ve onun içinde adeta kaybederek anlatma tarzıdır.

Konuyu bir örnekle açalım: Karşımızda farklı seviyelerde kişiler olduğunu varsayalım. Onlara bazı gerçekleri açıkça anlatma güçlüğü ile karşı karşıyayızdır. Bazı insanlara bir meseleyi açıkça, bir kalıba sokmadan anlatabiliriz. Bazı kişilere ise, bunu bir benzetme yoluyla anlatmamız gerekebilir. Çünkü o, henüz o meseleyle açık bir şekilde karşı karşıya gelebilecek durumda olmayabilir. İşte o anda, onun daha önce bildiği bir şeyden hareket etmemiz gerekecektir. “Nasıl yani?” gibi bir soruyla karşılaştığımız anda, onu bir şeye benzeterek, mecâzi bir tarzda izah etmek zorunda kalırız. Benzetme unsurumuz, bir doğa olayı olabileceği gibi herhangi bir nesne ya da geometrik bir şekil de olabilir. İşte o anda bazı olayları sembolik hale getirmiş oluruz.

Genel olarak ele aldığımızda, sembolizmin çok evrensel bir öğretim metodu olduğunu görürüz. Sembolizm hem apaçık hem de kapalı ve anlaşılmaz durumdadır.

Sembol bir kimsenin zihninde açık olabilir. Buna karşılık, bir başka kişiye hiçbir şey ifade etmeden bekleyebilir. Bazen de açık sandığımız halde, o gizlenmeye devam ediyor olabilir. Anladığımızı sandığımız anda, arkasından gelen gizlilikler başlayıverir. Çünkü sembol, çeşitli seviyelerden anlaşılacak farklı anlayışları da bünyesinde barındırır. Bu, sembolizmin bilinmesi ve üstünde durulması gereken özelliklerindedir. Yani sembolün 1’inci, 2’nci, 3’üncü ve 4’üncü kademelerini çözdüğümüzde, hemen arkasından bir 5’incisinin, bir 6’ncısının bunu izleyeceğini düşünmek gerekir. Bir sembolün gizlediği sırrı anladım dediğimizde acaba bu kaçınıcı derecedeki anlamıdır? Bunu tam olarak anlamasak bile, karşılaştığımız sembolün daha üstün bilgileri de gizleyebileceğini göz önünde bulundurmamızda büyük faydalar vardır. Aksi halde belli bir noktada saplanıp kalmak her zaman için mümkündür.

İçinde inisiyatik sırları saklayan sembollere “ezoterik semboller” denir. Bunlar evrensel bir özellik taşırlar, toplumdaki topluma değişiklik göstermezler; her ezoterik sembol, her toplumda aynı anlamı bünyesinde barındırır.

Mitolojiler tarihin derinliklerinde üretilmiş bilgi ve düşünceleri içlerinde gizleyen bilgilerdir. Günümüzde mitoloji anlaşılmaz masallar biçiminde görünse de sembolik şifrelerle doludur. Zira eskiler bir şeyleri “saklamak” için mitleri kullanmışlardır. Mit, aynı içeriğin farklı zamanlarda ve farklı toplumlarda farklı sözcüklerle söylenmesidir.

Burada amaç, sadece basit bir gizleme kaygısından çok, muhafaza etmektir, korumak için saklamaktır. Böylece aktarılmak istenen konuların anlatımı için birbiriyle ilgisiz gibi görünen hayvan ve bitki öğelerinin bir arada kurgulanmaları sonucunda karmaşık sembolik kompozisyonlar oluşur. Ancak, mitolojilerde adı geçen ve sembolik kompozisyonlarda temsil edilen bu hayvanlar, anlatıda görüldüğü gibi algılandığında içinden çıkılmaz bir durum ortaya çıkar. Hatta ne anlatıldığını anlayamayız. Zira bu anlatıların içerikleri, adı geçen hayvanların temsil ettikleri anlamlarda ve yüklendikleri rollerde saklıdır. Sonuç olarak, birtakım anlamlarla donatılmış olan hayvan ve bitki öğelerinin artlarında gizlenen sembolik kavramlar deşifre edilemediğinde anlatı, mantığı zorlayan bir saçmalıklar yumağına dönüşür. Anlaşılacağı üzere mitolojik kurgular, insan için hayati anlamlar taşıyan inanç birimlerini ve insanlığın birikmiş bilgilerini sonsuza dek bozulmadan aktarmaya yarayan kutsal anlatım biçimleridir.

Sembolizm, 1880’lerden sonra Fransa’da empresyonizmin gerçekçiliğine, materyalizme ve pozitivistliğe dayalı inançlara tepki olarak doğdu. Bu akım romantizmin devamı olarak da nitelendirilebilir.

Bir grup şairin başlattığı bu edebiyat akımını tanımlamak için “symbolisme” sözcüğünü ilk kez Yunan asıllı Fransız şair Jean Moreas 1886’da Le Figaro gazetesinin edebiyat ekinde yayımladığı bildirmede kullandı. Şiirin gerçeği değil, gerçeğin insanda bıraktığı etkileri anlatması gerektiğini savunan sembolistler, bireyin duygusal yaşamının doğrudan bir anlatımla dile getirilmesine karşıydılar. Jean Moreas, bildirmesinde sembolist şiirin öğreticiliğe, sahte duyarlılığa, ağdalı anlatıma, gerçeği olduğu gibi yansıtmaya düşman olduğunu yazıyordu.

Çağın giderek artan maddeciliğine tepki gösteren sembolist sanatçılara göre gerçek sadece fiziksel alanla sınırlanamaz, düşünceyi de içerir. Sembolizmi fiziksel varlıklarda saklı olan gizemli anlamların arayışı olarak da tanımlayabiliriz. Sembolistler düşünceleri güçlü simgelerle ima etmeye çalışmışlardır. Bu akım dinsel mistisizmi

primitif olana duyulan ilgiyle birleştirmiştir. Sembolist sanat, din, düş, fantastik ve gerçektışı dünya, büyü ve Bâtnîlik, uyku ve ölüm gibi o zamana kadar az işlenmiş konulara eğilmiştir.

Realizm ve empresyonizm hayal gücüne önem vermezken, sembolizm maddi olana değil, manevi olana önem vermiş, algıyı ve hayali olanı öne çıkarmıştır. Sembolistlere göre sanatta gövdeden ruha, maddeden manaya, kalıptan öze doğru bir dönüş olmalıydı. Sembolistlerde bilinçaltına, kayıp ve gizli olan âleme bir merak seziliyordu. Aklın ve deneyin asla giremeyeceği alanlar olduğunu söyleyerek müspet ilme başkaldırıyorlardı. Sembolistler sanat ve edebiyatta her türlü gerçekçiliğe ve bilimsel düşünceye karşıydılar. Onlar, insanın dış evreni olduğu gibi değil, duyumsadığı gibi yansıttığını, bu duyuş ve yansıtışın ise sanatçıdan sanatçıya farklılıklar gösterdiğini öne sürüyorlardı. Evrenin, görüntülerin ya da görünenin ötesinde bir anlamı olduğundan, gerçeğe ulaşmak için bu görüntüleri aşmak gerektiğinden yola çıkıyorlardı. Bu düşüncelerini “dış dünyanın insan prizmasından geçerek yansması” biçiminde dile getiriyorlardı.

Sembolist resimde en belirgin nitelikler manevilik ve melankolidir. Sembolist ressamın doğanın ruhunu ve nesnenin gizini melankolik bir şekilde çağrışımlara ve sembollere başvurarak aktardılar. Gördüklerini, yaşadıklarını, edebiyattan ve efsanelerden aldıklarını imgelem ve hayal gücüyle bir araya getirdiler. Simgesel ve mitolojik resimlerinde ruhsal dünyalarının yansımalarına önem verdiler. Klasik mimariyi, doğayı, denizi ve antik çağların figürlerini düşsel düzenlemeler içinde kullanarak, duygulara hitap eden güçlü etkiler uyandırdılar. Romantik ressamın gibi insanın doğa karşısındaki güçsüzlüğünü ve hüznünü göstermekle birlikte teknik olarak gerçekçi ressamın tekniklerini de kullandılar.

Sembolistler, ülkelerinin gerçeklerini de dile getirirken açık olarak ifade etmekten kaçınıp sembolle anlatım yolunu tercih ettiler. Zaten sembolizmin ortaya çıkış nedeni gerçekçiliğe gösterilen bu tepkiydi. Sembolistler, bütün duygu inceliklerini, doğrudan doğruya anlatılmayan ruh durumlarını duyurmayı amaç edinen insan aklının, sembollerden başka bir şey olmadığına inandılar ve felsefi olarak bunu savundular. Görüneni silikleştirmek, gölgelemek, belirli görüntüleri sisle gizlemek, aydınlığa varan anlamlardan kaçınıp sembollerle anlatmak ana hedefleri oldu.

Sembolist ressamın, mitolojiden ve İncil’den aldıkları semboller aracılığıyla, garip renkler ve ürpertici ışıklar yardımıyla mistik düşüncelerini ve içsel sezgilerini çarpıcı ve tedirgin edici görsel imgelere dönüştürmüşlerdir. Sembolistler, ruhun karmaşa ve gizemini, bilinmeyenini, beş duyuyuyla ulaşılmayana ele almaya çalıştılar. Sembolist sanatçılar öteki dünyaya ve gizemli olana çok ilgi duymuşlar, ölümü tasvir etmeyi bu nedenle sevmişlerdir.

Goya, William Blake ve Paul Gauguin resim sanatında sembolizmin öncüleri sayılırlar.

Sembolizmin öncülerinden Paul Gauguin'in bir hayranı olan eleştirmen Albert Aurier, yazdığı bir makalede sembolizmi şöyle anlatmıştır:

“Sanat eserlerinin amacı bir fikri ifade etmektir; o halde bir eser fikirci olmalıdır. İnsanları düşündürmelidir. Az çok herkesin anlayacağı bir biçim içinde ifadesini bulacaktır, o halde birleştirici olmalıdır. Düşünceyi, fikri, bir biçim altında dışarı vurduğuna göre semboller kullanılıyor demektir. Sübjektiftir. Çünkü nesne, nesne olarak değil, sanatçıda uyandırdığı fikir olarak mevcuttur.”²

Ferdinand Hodler, Gustave Klimt bu akımın başlıca temsilcileri olmuştur. Sembolist sanatın en önemlilerinden biri sayılan Gustave Moreau, romantizm ve sembolizm arasında bir bağ oluşturur. Resimlerinin konularını çoğunlukla mitolojiden seçmiştir.

Resim: Gustave Moreau. Oedipus ve Sfenks

Arnold Böcklin, Edvard Munch, Henri Fantin-Latour, Jan Toorop, Max Klinger, Odilon Redon, Viktor Vasnetsov diğer ünlü simbolist ressamlardır.

Symbolizm bir sanatın pratikte nasıl bir tarzda yapılacağını söylemekten ziyade sanatın içeriğine ilişkin bir felsefedir. Bu nedenledir ki akademik sanatın çeşitlemelerinden soyutlamanın eşiğine kadar geniş bir yelpazede, farklı tarzlarda gelişmiştir. 20. yüzyılın başlarında unutulmuş olan symbolizm 1920'lerde André Breton ve sürrealistler tarafından yeniden keşfedildi. Symbolizmin, ekspresyonizm üzerinde de büyük ve doğrudan bir etkisi oldu. Bazı simbolist ressamlar Art Nouveau'yu ve Nabileri etkilediler.

¹Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, Ankara, 2008, s.1300.

²G.A. Aurier, "Le Symbolisme en Peinture", *Mercure de France*, sayı 59, 1891, s.161.